

V nekaterih deželah je ljudstvo v manjšini

Aphorismen der Weltliteratur, Hrsg. von Friedemann Spicker, Ph. Reclam jun., Stuttgart 1999

V naslovu navajam enega izmed 30 aforizmov Žarka Petana, ki jih je v svojo nemško antologijo svetovnih aforizmov uvrstil sestavljavec Friedemann Spicker. Kot sam pravi, niso ravno "svetovni", saj izraz *Weltliteratur* (svetovna književnost) marsikdaj prehitro uporabimo. V sklepni besedi priznava, da naslov te zbirke izhaja z evropskega zornega kota, ni pa do kraja napačen. Resda izbor zajema predvsem iz aforistične literature v evropskih jezikih, od španščine do ruščine, vendar znotraj teh jezikov seže tudi v dežele na drugih celinah – v obe Ameriki, Izrael ... Azijski avtorji, na primer, niso upoštevani, ker sestavljavec meni, da se tu jezikovni omejitvi pridružuje še vprašanje pogleda na to književno vrsto. Njegov pogled, ki ga v sklepni besedi posebej razčleni, je določil tudi zgodovinsko dimenzijo antologije: od Francesca Guicciardinija (1483–1540) do Botha Straussa (r. 1944) se zvrsti 55 avtorjev, med njimi ena avtorica (M. von Ebner-Eschenbach): Guicciardini, Bacon, Gracián, Butler (I), La Rochefoucauld, Pascal, La Bruyère, Swift, de Clapiers, Roch Chamfort, Lichtenberg, Goethe, Joubert, Jean Paul, Schlegel, Novalis, Hazlitt, Schopenhauer, Leopardi, von Feuchtersleben, Hebbel, Multatuli, Eschenbach,

Butler (II), Mark Twain, Bierce, Nietzsche, Wilde, Shaw, Schnitzler, Renard, Valéry, Irzykowski, Kraus, y Ruiz, Jacob, Nowaczyński, Kafka, de la Serna, Tuwim, Jünger, Napier-ski, Canetti, Char, Lec, Cioran, Dá-vila, Brudziński, Ceronetti, Genin, Petan, Crnčević, Benyoëtz, Hand-ke, Strauss.

Aforistična besedila so razporejena kronološko po rojstnih letnicah avtorjev. Tematsko usmerjeni bralec pa lahko v natančnem in smotrno urejenem stvarnem kazalu sledi vsebinskim nitim, kot so ljubezen, smrt, vera, dvom, beseda, jezik, država in družba, zgoraj – spodaj, čas ... itn. Stvarnemu kazalu sledijo kratki življenjepisi, opredelitve in bibliografije avtorjev, razvrščenih po abecedi. Ob vsakem so natanko navedeni viri, iz katerih je sestavljavec črpal. Splošna in sekundarna bibliografija pa navajata poprejšnje antologije iz raznih dežel ter strokovno literaturo in leksikonske članke o aforistiki v več jezikih, med drugimi v "srbohrvaščini" (Serbokroatisch). Slo-venščino tu pogrešamo. Na drugem mestu sestavljavec omenja, da je antologija delno pristranska, ker je uporabljal le nemške vire, od tujih pa tiste, ki so že bili objavljeni v nemškem prevodu. Le nekatere angleške in ameriške aforizme je prevedel sam.

Bibliografijam sledi literarnoteoretično izčrpna sklepna beseda. V poglavju o pomenu imena aforizem sestavljavec potarna, da obseg pojma še vedno ni nedvoumno jasen. S primeri iz antologij drugih sestavljavcev ponazorjuje "sekundarne aforizme", izluščene iz daljših besedil,

odstavkov ali daljših aforizmov, in meni, da zbirke takih navedkov odpirajo vrata preveč na široko. Obris vrste se s tem zabrišejo. To pa ne pomeni, da aforizem ne bi mogel v posameznem primeru nastati med daljšim besedilom. Za Krausa, na primer, vemo, da je misli iz svojih pisem sam umestil med aforizme. Spicker pravi, da je vsakokrat mero-dajen predvsem avtorjev namen. Tako so v tej zbirki večinoma besedila, ki so bila objavljena kot aforizmi (upoštevajoč sodobno pojmovanje tega imena – natančneje: kot ga pojmuje nemška literarna veda –, poimenovanje raznih gnomičnih vrst je bilo v prejšnjih stoletjih kar širokosrčno). Območje izbiranja se pri tem seveda precej utesni. Če vzamemo za primer Oscarja Wilda: obstojé samostojne zbirke duhovitih domislic iz njegovih dramskih dialogov, v antologiji, ki jo imamo v rokah, pa je zastopan samo z drobnim izsekom iz svojih del, objavljenim v okviru pojma aforizem. Podobno velja za Shawa, Schnitzlerja, Shakespearja.

Ampak zadeva ni tako preprosta. Nekateri avtorji so resda sami določili obliko (Bacon, Benyoëtz, Hazlitt, Kraus) – kaj pa taki klasiki v tej vrsti, kot sta Pascal in Lichtenberg, ali pa dnevniška oblika pri Renardu, Hebblu, Marku Twainu in drugih? Razmerje med dnevnikom in aforizmom ni preprosto, posebej še, kadar gre za poprej neobjavljeno zapuščino. Razsojamo lahko le vsak primer posebej. Tudi sicer bi bilo naivno in brezplodno ozirati se samo na oznako "aforizem". Izgubili bi

marsikak prav zgleden aforizem pri avtorjih, ki se v prid metaforičnemu naslovu odpovedo formalnemu uvrščanju v pojmovno vrsto (Lec: *Nepočesane misli*). Navsezadnje so nam avtorji sami že ponudili brez števila definicij aforizma! Literarna veda mora pač v aforizmih samih iskati odgovore o pojmu. Za nameček pa je še poimenovanje od jezika do jezika različno. V zadnjih desetletjih se zaradi vpliva nemške terminologije – nemška literarna veda je sistemiziranje najdlje speljala – kaže splošna tendenca za ime "aforizem", vendar ta ne pomeni docela isto v vsakem jeziku. Vzrok za razhajanja o pojmu in razlago o njem moramo iskati v zgodovinskem razvoju te književne vrste.

Ko F. Spicker nadrobno in zanimivo pojasnjuje poti, ki so pripeljale do kristalizacije pojma aforizem v primeri z drugimi gnomičnimi vrstami, na koncu opiše še svoje pojmovanje, ki sicer izključuje "sekundarne" aforizme, a odprto pristopa k tej vrsti. V antologiji želi z Baconom prikazati prepletenost z "znanstvenim" aforizmom, s Schopenhauerjem krmari ob meji s filozofijo, z Jacobom predstavlja novo varianto nadrealističnega slikovnega aforizma ... in tako naprej do Handkeja in drugih. Nit pelje od satiričnega (La Bruyère, Swift, Lichtenberg, Bierce, Twain, Kraus, Wilde ... Lec, Crnčević, Petan), metaforičnega (Lichtenberg, Canetti ... Handke), imaginativnega (Handke), kognitivno reflektivnega (Valéry), poučnega (Goethe, Schopenhauer ...) do poetično filozofskega (Pascal ... Nietzsche). Želja po

spoznanju vodi aforista od znanosti do literature, povezuje pojem in podobo, miselni eksperiment in nazor. V nekakšni življenjski filozofiji nalleti na spoznanje in obliko, obliko kot spoznanje ali že kar obliko namesto spoznanja.

Zajetno poglavje o zgodovini aforizma nas popelje od antike do sodobnosti in od dežele do dežele. Ime izvira iz Hipokratovih časov, ko je aforizmov pomen bil le praktičen (zdravilski napotki v kratki obliki). Podobno vlogo je imel še stoletja za tem, tematika se je od zdravilstva razširila še na druga področja, v književnost pa je postopoma prešel od renesanse dalje. Posebno mesto imajo tu francoski moralisti. Sodoben razmah kot vrsta in v geografskem smislu je aforizem začel doživljati v 19. stoletju, nadaljuje se do naših dni.

Pri razpravljanju o aforizmu v raznih deželah se Spicker ustavi tudi na Poljskem, kjer seveda posebej poudari uspešnost S. J. Leca. V nadaljevanju pravi, da se Lecov močni vpliv razteza ne le na Zahod – na primer neštivilni lecovski aforizmi po '68 v Nemčiji –, marveč tudi in predvsem na socialistične dežele. Politično-satiričnega boja v mišljenjski diktaturi realsocializma se je v Rusiji lotil M. Genin, v nekdanji Jugoslaviji pa Slovenec Žarko Petan in Srb Brana Crnčević. V svojih aforizmih uporabljata klasična sredstva, zasuk in razširitev, besedno igro, definicijo in variacijo. Nekateri njuni aforizmi presegajo svoj prvotni aktualnodnevniški kontekst.

Podobno označi Petana med biografijami, kjer ga predstavi kot slovenskega satirika, režiserja in pisca radijskih iger, in pove, da Petanovi aforizmi podobno kot pri Lecu črpajo svojo ostrino iz vsakokratnih političnih trenj. Pri nekaterih Petanovih aforizmih preide poanta od trenutnega povoda v temeljna človeška vprašanja.

Na koncu Friedemann Spicker našteje še nekaj več podrobnosti o načelih, po katerih je izbiral gradivo za to antologijo. Poleg drugih načel omenja tudi reprezentativnost in kvaliteto aforizmov in pri tem navede, da je zato v to zbirko uvrstil take avtorje, kot sta Žarko Petan in Brana Crnčević.

Vidojka Seršič

